

SZEMLE

*A templomépítés – nemzeti önvédelem**„Én onnan is a zöld mezőt látom.”*

Csete György építésszel beszélget Fülöp Zsuzsanna

Bedő György vezérelte Kairosz Kiadó, nemzeti öntuda-

tunkat rendületlenül tovább erősítendő – akad rajta gyámolítani való jócskán még –, újabb kötetet adott ki, a rangos, magosra emelt erkölcsi mércét megjelenítő: „Magyarnak lenni” sorozatában. Sajó Sándor költőt megidézve, osztozva hitvallásában: „Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség”, azért hozzá kell tennünk – miként azt ő is verse előző soraiiban megfogalmazta –, egyben életkoptatóan, hitpróbálón, vértanúságba hajszolón „oly bús, oly nehéz”. Mint tudják ezt az Ady által megénekelte – elsiratott? – magyar Messiások is. Avagy pokol a mennyben, dudaszóval, bocsáss meg József Attila ezért az önkényes csavarásért, de ugye így van, árvaság örökkön kiskorú nagyhercege? Valamiképp ugyanez derül ki abból a felkavaró, mélysodró beszélgetésből, amelyet Fülöp Zsuzsanna folytatott Csete György építésszel.

Természetesen a könyv nem kizárólag az építésről szól, arról a stílus- és tartalombéli forradalomról, a Kós Károly-i és Lechner Ödön-i örökség elemeire épülő, zseniális újszerűségről, amely a csetei – remélve még korántsem befejezett – életmű. Ami a leomlást illeti, nem Déva vára, az már bizonyos. A művész eredendően, mint minden igazi, önnön életén, életáldozatán keresztül magát a népet építette be organikusan az alkotásaiba. Általuk nyílegyenes egyszerűséggel és többdimenziós ihletettséggel üzen, vall a sorsról, vallásról és vállalásról, fajtához való hűségéről, nemzetféltésről. A magyarság megmaradása, jövője – amelyért már valóban előre megbűnhődött e nép, és nem is himnikusan – iránt érzett aggodalomról. Egyben, a számunkra is a

KAIROSZ KIADÓ,
2008

legelemibb éltető elemről, a valóságos nemzeti örendelkezés kiköveté-

léséről, amely egyetlen Tizenkét pontban sem valósult meg 160 év óta. Az érte való harcról, mely egyáltalán nem olyan elszánt amennyire lehetne, vagyis a szellemi szabadságharcról, amely ugyan van valamicskét, de nem annyira, mint kéne lennie. Az igazság merész áhításáról, kimondásának és kimondása megfogadásának vágyáról, hiánya szörnyű jelenéről. E totális vákuumban csak a régi fátum izmosodik fel: nálunk a hit és a nemzeti önrendelkezést, az önazonosságunkat, hagyományainkat eleven erővel kifejező alkotásokat, például a paksi tulipános házak, jurtafalu (Ópusztaszer), mindig kalodában, leláncolva, ellehetetlenítve – sokszor nemcsak a politika, de a szürke, az irigységtől olykor besárguló közép-szer, a megélhetési „művészeti iparosok” által is gátolva – kell megteremteni. Örökös lázadásban, bilincs törve, béklyó szakítva fölmutatni, mint cselekszi konokul Csete György. Hosszú távon legyőzhetetlen, mert bebetonozhatják, körberácsozhatják, nem képesek, nem is tudnak egy ilyen nagy kaliberű egyéniséggel mit kezdeni, aki súlyosan válaszol, és leleplezően, a mélységbe lökve is – De profundis – e könyv címével hirdeti, mint megmásíthatatlan akaratot: „én onnan is a zöld mezőt látom”. Az életet s a gyökeret, mely lombbá fakad.

Csete látta a Böszörményi úton, de másutt is, hogy bántak el az élő fákkal. A lombkoronákat, a „fejeket” brutálisan levágták, a gyökereket elsorvasztották, a gyönyörű fasorokat, allékat fűrészszel vandál módon irtva ki. Ezek után nosztalgia támadhat bennünk az elegáns guillotine

íránt, egalité, fraternité, liberté felebarátaim. A Csete látta rettenetes gyakorlat megrendítő valóságát, amelyet ott látványként megélt, a tény, kísértő felismeréssé változik: velünk is ez történik, megtapasztalhatjuk a saját bőrünkön. Szimbólummá magasodik – noha lefejezésről van szó –, és ez most már nem pusztán erdei ügy, hanem jelképé besűrűsödő szándékká lett. A népkijátszásnak – de úgyis, hogy a szegényt a még szegényebb ellen –, az önzsírukban evickélő kiváltságosok érdekében parlamenti hozzájárulással hozott kiskapus jogszabályok, felelősségre vonás nélküli, szemérmetlen megvesztegetések, visszaélések, a nemzetük iránt érzett, elfogult ellenszenv vad dzsungeltörvénye szerint a Magyar Életfa kiölése a cél.

Eközben némely érdekcsoportok harsozva és erőszakosan hangoztatják, ebben a jóval több mint ezeréves hazában: a cél szentesíti az eszközt. Ellene, védekezésül, túl azon, hogy az ember keze, feledve keresztényi mivoltát, bizony ökölbe szorul, a szent és erőt adó érzület terveit, templo-mait kell – a lelkeken belül is – megte-rementeni. Ezt a pszichikai, önvédelmi ellen-csapást hajtotta végre Csete György, például az Árpád-házi Szent Erzsébet templom (Halásztelek), a Téggláskerti református templom (Debrecen), az Erdők temploma, ökumenikus kápolna (Ópusztaszer) megál-modásával, megépítésével. Méltó, emelkedett válasz a sátáni öröknek, mert visszafordítható a Sztálinnak tulajdonított, cinikus megjegyzés hatalmi tartalma, amikor állítólag arra intették paranoiás, nemzet- és nemzeteket irtó szorgossága idején, hogy azért számoljon a Vatikánnal is, merthogy, mit szól a pápa. Erre Sztálin: miért, a pápának hány tankhadosztálya van? Egy sincs, de a hitnek vannak magasabb rendű erőforrásai. Erős vár a mi Istenünk. Lebecsülni ezt – főként egy kiugrott szeminaristának, későbbi postarablónak, a cél szentesíti az eszközt nevében –, több mint cinikus ostobaság. Meggyónhatatlan. Az isteni megbocsátásra mennyi felhatalmazás ma-

radt még? De ez a halálosan trampli medve – miért, csak a turul madarat szabad e világon leminősítve emlegetni? – 1849 óta annyi szabadságsarjadásunkat gázolta le – a metéltni ígét nem akarom használni, mert ezt még itt patológiusan, tudat alatt, bár számítóan inkább felett, tehát tudatosan félreértik –, e dátumhoz ragasztva még vagy 160 évet, a Csete-féle – Ő már megengedheti magának, hogy bölcs legyen – Megbékélés kápolnájához (Beremend) nekem még nem nőtt fel a lelkem. Ennyi megörökölt és tovább „termelt” veszteséget megemészteni képtelenség. A kiegyezés, olykor bizony megesik, legalább politikai kategória, két vagy több oldal alkuk sorozata, na, de megbékélés? Főként ha erőszakon alapuló, jogtalan megrövidítések, hátrányok, megaláztatások rendszeres egyoldalú eltérésével jár? Mint Trianon? Vagy kérdezzék meg erről, például a több száz – élükön Tóth Ilonával – ártatlanul kivégzett 1956-os vértanú, de elébb még a gulágosok, recskiek, kitelepítettek, az ÁVH pincéiben kiirtottak utódait, hozzátartozóit. „Békében” pedig egy megalázó, készakartan lesilányított életminőségbe való beletörődés, bűn. És nálunk ez dívik.

Mindezt a Csete György-i életmű viszonylagos ismerete sugallja nekem. Meg a saját családom évszázadokra visszatekintő tapasztalata. Amikor Csete, a „tulipános”, a jelzőt ironikusan még Aczél György ragasztotta rá, házakat megalkotta, vagyis az ősmagyar népi motívumokat, szimbólumokat, környezetbarát anyagokat – fa, nád, föld stb. – beemelte az építőművészetbe, éppen a már említett szabadság, önazonosság-tudat igénye nevében elutasította a panel építészetet – a panelesdi állítólag magától a KGB-től eredt, én elhiszem – mint rácsrendszerűt, amely létesítményekben az emberek olyanokká lesznek, mint maga a rács. „Derékszögű” építészetnek is titulálja, amely mintha jelképezné: a magyar ember sose egyenesedhet fel. Ami részben megint beigazolódtott a hatalmat eldöntő pártválasztások idején, és 2004. december ötödi-

[Szemle]

kén is arcpirulva kellett tudomásul vennünk, meghatározó hangadó maradhatott még most is – csak most igazán! – e rácsrendszer-kitermelte, az ország elemi érdekei ellen ostobán szavazó panelproli réteg. Ebben a viszonylatban rögvest politikai kérdéssé duzzasztották Csete ügyét: ellenségnek minősítették, pontosan: volt hogy nem vagy alig fért be a „tűrt” kategóriába. A „derékszögűség” ellenére csak felmagasodott a magyar organikus építészet egyik remeklése, amelyet több követ majd. Orfún 21 méteresen „fölegyenesedik” a Forrásház. Fogadtatása, visszhangja itthon acsarkodó, a nagyvilágban elhíresült.

Csetének, mint beleszületve és vállaltan is a magyar sors részesének, bőven kijutott: besúgók vették körül, mindmáig lefasisztázzák, az antiszemitizmus bélyegét sütik rá. Miért? Mert a magyar népi sajátosságokat felmutató, organikus – ahol az ember és a természet mélységes egysége még megélhető – építészetet valósított meg világszínon? Vagy mert származása szerint a szétvert s többnyire likvidált, valamikori nemzetfenntartó történelmi középosztályhoz tartozik, s e szellemet, nem tagadta meg soha? S mert nem züllött bele a proletár nemzetköziségbe, sem a kozmopolitizmusba, így joga van számon kérni a magyarság igazságát! Mert van igazság, nem romantika vagy dadogós filozófiák értelmezésében; egy népnek is lehet egyetemes szintű igazsága, nem a vágválmok, de a realpolitika síkján is, főként Trianon után.

A Csete-nemzedékek ebben hisznek. A kiművelt emberfő, az Édesapa, a Rongyos Gárda tagjaként aktívan részt vett a nagyvilág által mai napig eltűrt, igaztalan békediktátum eltörléséért folyó erőfeszítésekben. Hosszú távon nem sikerült. Elég csak Kárpátjára gondolni, a legújabb szerződéssel Antallék újra megerősítették a Trianonban, illetve Pozdnamban meghúzott határokat, tehát szentesítették 80 év elmúltával is a hamis békét, ugyanez történt Szlovákia esetében is, ahol mindenképp dacára érvényben tartják a magyarok elleni

benesi „kollektív bűnösség elvét”. Sőt nemrég parlamenti közfelkiáltással helyezték vissza jogaiba a magyarságot ölő, hírhedt Hlinka-gárdát, mindezt az EU szemé láttára. Mintha nem volna népi felhatalmazással megalakított, érdekeink mellett kiálló külügyminisztériumunk. Ezért történhetek meg a Délvidéken hosszú éveken át büntetlenül elkövetett magyarverések, koholt perek, jogellenes börtönbüntetések. Tetézi mindezt Szlovákiában Petőfi kardjának letörése, szobrának lerondítása. Úgy vizelik le, hogy közben az ősmagyar hungarikumot, a Tokajit ellopják, s mint a magukét viszik ki a világpiacon. Csete György művészetét már génjeiben is, az Árpád apánk választotta haza „színhelye” is motiválta. Mert a Kárpát-medence hegyeivel, folyóival, erdeivel organikus egységet képzett, s ez a csetei felismerés vagy őstudás kivétel a művekre, szellemiségükre. A medence mint természetes egység szétdúlása magyarellenés ökológiai bűnök elkövetésére serkent, lásd például a Tisza folyó megmérgezését.

Tény, a „bé”-listás – osztályidegennek minősített – családból származó Csete György munkássága és nézetei miatt mellőzésre került. Az akkori rezsim, magam is tapasztaltam, kontraszelektív volt. Végeredményben, úgyis, mint a munkásosztály öklének képviselője, lumpenizálni akarta, s ez részben sikerült is, a még ki nem végzett, internált, maradék történelmi középosztály tagjait; osztályharcot hirdetett a klerikális reakció ellen, miközben sorra kerültek a nagygazdák, a „kulákok”, aztán a középparasztok, majd a kisparasztok. Történelmileg érdemes megjegyezni: A Hunyadi Mátyás alatt gazdálkodó jobbágytelkek tulajdonosa, magam olvastam, a Rákosi-éra megítélése szerint már a „kulák” minősítést kapta volna. Eljött hamarosan a padláslesöprések ideje is. Akkoriban működött egy Moszkvában nevelt, kitanított begyűjtési miniszter is. Később, miután megigazult Magyarország miniszterelnökeként, jogtalanul kivégezték az elvtársai. Mint annak előtte a belügyminisztériumból külügyivé avanszált

„kírgizt”, aki a Mindszenty hercegprímás elleni galád pert oly nagy lelkesedéssel, ám annál hitványabb eszközökkel készítette elő.

Igen, az emlékezet, az emlékezés. Mit hagyunk hátra tartósan: a temetőket mint a halál otthonát és az építészetet – nem a kriptakreálásról beszélek – mint az élet napközijét. Csete az életemlékezetet őrzi és hordja génjeiben is. Nem felejt, a Pongrátz-emlékérem kitüntetését. Aki hiteles bátorsággal – kevés akad a mai Magyarországon – nemcsak Lakos Józsefre, a kommunista összeesküvés áldozatává lett, szentesi rendőrfőparancsnokra emlékezik, hanem Bell apóra is, aki például Horthy Miklós kormányzósága alatt szolgálta ezt az országot. „Bell apó” nem más, mint Billnitzer Ernő tábornagy a rohamtüzérség parancsnoka. A könyvében vissza gondol a mára már kétségbe vont magyar hősiességre, az akkori hadiflottából két legyűrhetetlen hajóra. Egyikük a Viribus Unitis, a másik, a Tegetthoff admirálisról elnevezett hajó. A Szent István csatahajót – mert azért a Monarchia is tudott építeni, lásd még a Novarát, a világ akkor legkorszerűbb csatahajóját, amellyel Horthy ellentengernagy megfutamította az egyesült francia–angol flottát – sajnos, a Szent Istvánt alig tengerre bocsátása után elsüllyesztette egy olasz torpedónaszád. De van magyar hősiesség, kiállás! Ki hallott a tordai csatáról? Amikor a román

átállítás után, négy nap ellátmánnyal ellenállt a magyar haderő az orosz harckocsik alföldre zúdulása ellen. Közel három hétig tartották magukat, annyi szétlőtt tankot csak 1956 őszén lehetett látni a pesti utcán.

Vagyunk! Csete, aki nem a napi, olcsó – csak nekünk kerül sokba, például az életünkbe – politika, hanem az Isten áldotta tehetség erejével hirdeti: vereségeket szenvedtünk, háborúkat veszítettünk, a békét sem tudtuk megnyerni, ám igaz, amit Gyurkovics Tibortól idéz: „A magyarság arra van ítélve, hogy megmaradjon.” De addig nem szabad feladni, feledni az emlékezés rítusait és az akaratot, hogy nyomot hagyjunk magunk után az időben, nemzetünk s az emberiség történetében. Ilyen nyomok Csete eddig megalkotott tempomai, s a paksi tulipános házak éljék túl a jövődőt.

És kívánom, nem csak azért, mert sírva vígad a magyar, s ahhoz a szertartáshoz pedig méltó hely kell, hogy a szintén a mester által teremtett szarvasi Ciprus csárdát is tartsa meg az Isten! Reményelem, amíg e hazának ilyen nagy egyéniségei, talentumú művészei, emberei munkálkodnak, mint Csete György, és Nagy László Csete művészete mellett kiálló verse utolsó sorával szólva: „lesz idő, ami sose felejt”, akkor a magyarság meg is marad.

DÖBRENTÉI KORNÉL

Egy Egészt keresve

Gerold László: *Ígylétünk*

Gerold László nevét és művét talán először a *Hatvan magyartanár* című szociográfiájából ismertem meg 1969-ben. Ez talán azzal is összefüggésben volt, hogy én is magyartanár voltam, és a kecskeméti *Forrás* című folyóirat az újabb magyar szociográfia műhelye volt

FÓRUM KÖNYVKIADÓ,
2006

(már alig emlékszünk az akkori kiemelkedő szociográfiákra Erdei Ferencről Zám Tiborig). Az Újvidéken élő Gerold László írói útja is másfelé vezetett, főleg a színház vonzotta, a szabadkai színház története, talán legszívesebben „színházesszét” írt. A most megjelent *Ígylé-*

[Szemle]

tiink című kötete csak részben idézi fel a színházért rajongó, elemző író: például Nádas Péterről, Mészöly Miklósról írva. De *Színészirató* címmel ír Latinovits Zoltán halálára – Juhász Ferenc kapcsán –: „Latinovits Zoltán választott halála kettős reakciót vált ki a költőből: gyászol és tiltakozik, sajnál és vádol, tiltakozva gyászol és vádolva sirat. Perel Latinovits-sal, mert eldobta magától az életet, holott »volt remény!« – »Mert mindig van remény« –, s ennél Juhász Ferenc szerint nincs nagyobb bűn, nincs gyávább cselekedet. Ebben a költői opusban szinte eddig ismeretlen, eddig nem tapasztalt intenzitású versállapotot vált ki a költőből a színésztárs – kit »Skizofrén Gyémánt társam!«-nak nevez – meg gondolatlanlágá.”

A prózai művek közül először Bodor Ádám *A részleg* című novellájával és a belőle készült filmmel foglalkozik *Az Eufrátesz Babilonnál* című kötetből. A szövegben és a címben is az időproblémáról ír, az „emberben létező, mérhetetlen időről”. Az „időbe vetettség” egyben kiszolgáltatottságot is jelent. A film is a láttatás eszközével fontos gesztusokat őriz meg, balladai szűkszavúsággal, a részletek kiemelésével. Gerold László Bodor Ádám – és az új magyar próza – időkezelése kapcsán utal a *Sinistra körzetre* is. (Nekünk, olvasónak közben eszünkbe jut Bodor Ádám *A börtön szaga* című műve – a maga filmszerűségével, látató erejével.) Kertész Imre prózáirásában a téma és a műfaj összefüggését elemzi *Izszapbirkózás* címmel – kicsit magyarázva a „publicisztikus” címet a már Nobel-díjjal kitüntetett életmű miatt. Az Auschwitz-téma – mint a *Gályanapló* jegyzetében maga az író fogalmazta meg – nem azért trauma, mert Auschwitz jelképezte a fasizmus koncentrációs táborait, mert „hatmillió embert meggyilkoltak, hanem azért, mert hatmillió embert meg lehetett gyilkolni”. Kertész műve nem egyszerűen légertörténet, hanem megkerülhetetlen morális kérdés. Fontos a szerző „műfaji” megközelítése, hiszen Kertész Imre fontos esszéket, naplójegyzeteket

írt. És csaknem mindig a totalitárius hatalommal foglalkozik. S közben Kertész hol tárgyilagosabban, szenvtelenebbül, hol átéltebben, közelről ábrázol. „A szöveg maga nem leírás, hanem történet, nem magyarázat, hanem idő és jelenlét – mindig és mindenütt lényegi funkció, sohasem külső vagy írói, szóval sohasem üres” – állapítja meg Kertész a *Gályanapló*-ban. A helyzetbehozás változatait vizsgálja Gerold Krasznahorkai László novelláit drámákként olvasva a *Kegyelmi viszonyok* című könyvében. A novellák indításában már drámaiságot vehetünk észre, és később fel kell rá figyelniünk, hogy csaknem mindig „döntő események” vannak a művekben. *Minden srég egy kicsit* címmel a drámai beszédmódot vizsgálja Gerold László Esterházy Péter a *Harmónia caelestis* árnyékában, a *Búcsúszimfóniára* is utalva. A „kontextus én vagyok”-elv, az alkotói áthallások bekebeleznek, szervesítenek, idézőjelbe tesznek minden személyes emléket. Mindkét műben – a *Harmónia caelestis*-ben is, a *Búcsúszimfóniá*-ban is – az apa szerepel az Esterházy-családdal, szétszedve és összerakva a történetet különböző montázszerűséggel, egymásutánisággal. A beszédmódelemek, a dráma, a Bolond szerep, a szerzői utasítások, a komédiaelemek stb. együtt állnak össze egységes művé. Mándy Iván „hang-játékai” után nyomoz Gerold – négy kötetben, négy tételben. A dokumentumjátékoknak nevezett művek, a „hangjátékká” átgyúrt művek mind sajátos „önéletrajzíságot”, líraiságot rejtenek magukban. Itt a különböző hanghatásoknak, montázs technikának, filmszerűségnek nagy szerepe van. „Morzsaszedgető”, jegyzi meg Mándy a *Próba* című művében. És legtöbbször ott a „mozi” a valóságban, de az stílusban is. A Mándy-szövegek különös drámaisága az „elmosódottságban”, a „ködképszerűségben” rejlik. Nádas Péter drámai dikciójáról szól *A szó terhe alatt* című Gerold-írás. A helyzetek mindig színpadszerűek, gyakoriak a „határhelyzetek”, dráma világa legtöbbször „bizonytalan”, világirodalmi rokonságban

Genet-vel, Beckett-tel, Grotowskival, Wilsonnal. Nádaszt „a szavak és mozdulatok között nyíló, véletlenszerűnek és esetlegesnek mutatkozó résekben” rejtőző valóság vonzza. Olykor „monológfüzérre” válik a Nádas-dráma, így a *Találkozásban*. Tandori Dezső azt vallotta, hogy „...csak a dráma, ott nem volt tehetségem”. A *csonka halállista* című önéletrajzi versében mondta ezt Tandori Dezső. Valóban mások Tandori művei, lírai monológokkal, párbeszédben írt filozófiai költeményekkel: tehát nem drámák. Miért nem kerülhettek volna színpadra? A kritika Tandori drámai szövegeit inkább a „lírája és prózája függvényének” tartja. Balassa Péter azt írta a *Miért élnél örökké?* című Tandori-regényről: „egy lélek utazása önmagában, önmagához, az elutazás szorongásának csillagzata alatt”. A valóság: Beckett etűdjei is játszhatatlanoknak tűnnek, mégis előadták. Tandori szövegei is hasonlóak, drámaiak.

Három költőt emel ki: Juhász Ferencet Latinovits kapcsán; Orbán Ottót, aki a költészetéről vall; Petri Györgyről *Tőle, róla itt* címmel. Juhász Ferencet idézi: „Ahogy te mondtad az Anyámat: úgy senki más!” – jelzi a közös szellemi arculatot, hullámhosszt. *Midőn ezt írtam, lyukas volt az ég* – címmel ír Gerold László Orbán Ottóról. Orbán új kötetében inkább kételkedik a költészet hatalmában: nem tud eleget a költészet titkairól; „csapj föl hát költőnek, te hülye” – így folytatja. Később a Kölcsy-parafrazisában, szinte elutasítja a költészetet: „Itt a vers, a versed mása (dült idegzet, Kölcsy), itt a vers, hogy haldoklása közben nyelvét öltse ki.” Petri Györgyről a költő verseinek vajdasági magyar recepcióját fogalmazza meg. A Styx felé haladó Petri-vers – mint Juhász Erzsébet jól látta – azért elemezhetetlen, mint Vörösmarty *Előszava*, mert mindennel leszámol. Nincs remény, nincs alternatíva, semmilyen.

A következő nagy fejezet Gerold László kötetében – a kritikák értékelése, ABC-sorrendben, Albert Páltól Závada Pálig. Albert Pál (Sipos Gyula „onnan”, Párizsból, kívül-

állóként értékelte a hazai magyar irodalmat) régebben a Szabad Európa hullámhosszán hosszú összetett mondatainak szellemes elmélkedését hallhattuk – rejtetten, félig „üldözöttek”. Most az *Alkalmak* című kötetének írásaival dicsérte Mészöly Miklóst, Konrád Györgyöt stb., és keményen bírálta Mészáros Vilmat, Bajomi Lázár Endrét, olykor pedig Szabó Magdát is. Gerold is dicséri Sipos Gyula (Albert Pál) remek elemzéseit, kíméletlen bírálatát, egyéni stílusát. Párizsból természetesen más a magyar irodalom értékrendje. S közben ő lelkiismeretesen számon tartotta Robbe-Grillet-től Michel Butorig a nyugati irodalmat. Balassi Péter *A bolgár kalauz*ának kulcsszavát keresve – ez a „párbeszéd”, példát mutatott a sajátos „irodalominterpretálásra” – például bevallja azt, hogy nem tudja „jól és pontosan” megmagyarázni a prózában levő változást. Balassa visszautasította az önmagával eltelt kritikát, az újmódi terminológiát, de az érzelmi megközelítést, a szeretetet, a szolidaritást, a jóakaratot tartotta fontosnak. A kritikusnak kérdeznie kell, az Egészt keresve a határhelyzetben, „a világ peremén”. Balassa Péter főleg tanárnak tartotta magát, „aki nem megmondja, mi az igazság, mit kell gondolni, aztán pedig visszakérdezi”. Margócsy István *Hajóvonták találkozása* című kötete kapcsán állapítja meg Gerold László: „Ugyanakkor Margócsy sohasem önmagát, hanem írásának tárgyát, a művet helyezi előtérbe, ami abból is látszik, hogy kritikáinak nem afféle jól hangzó, blikkfangos címekeket keres, hanem az adott kötet címét veszi át – kifejezve így is a szerző és műve iránti tiszteletét.”

Gerold László *Ígylétünk* című kötetét – tanulmányait, esszéit, kritikáit – őszinte örömmel, élvezettel kell és lehet olvasni. Az előbbi idézett Balassa Péter vagy Margócsy István ürügyén vall arról: a kritikus „ne mutogassa” önmagát, az irodalmi művet helyezze középpontba. Ekkor nyíltan vagy rejtetten maga Gerold is vall. De még ennél is lényegesebbnek tartom azt, hogy Gerold László az igazi

[Szemle]

tudományosságot, örök színvonalartást, minőségigényt, pontosságra törekvést véli a legfontosabbnak. Gerold mindegyik írásában érvel, magyaráz, tűnődik, igazat ad, kérdéseket tesz fel sok „mesterre” is figyelve. Szeli István kiemeli Gerold Lászlónak és írásainak „ro-

konszenzességét”, kitűnő „elemzőkészségét”, „kifejezőkészségének rendkívül szubtilis, árnyalt, lényegre törő voltát”. S igaza van.

SZEKÉR ENDRE

„Rajzával az Ararátnak”

Bakos Kiss Károly: *Legyen vers*

magyar–ruszin nyelvhatáron, Beregújfaluban született, ám lassan krisztusi korba lépő Bakos

Kiss Károly versei nem ismeretlenek az „anyaországi” olvasók előtt. Rövid, sűrű szövevű, ugyanakkor igen erős intenzitású költeményeivel már eddig is számos hívet szerzett magának. Közel három esztendővel ezelőtt, egy szerencsés véletlen folytán magam is tanúja lehettem, újdonsült olvasói miként adják kézről kézre a *Hitel* 2005. novemberi számát, s annak is, miként állnak helyt önmagukért (és szerzőjükért) a frissen megjelent versek, bár mindebből a mentor, Vári Fábíán László mellett szerényen meghúzódo fiatalember vajmi keveset érzékelhetett akkor.

„Szilánkok ezek a versek, az egykor Újfaluban bárdolt mestergerendák szilánkjai. Amelyeken még nincs felvéve a költő arca, csak egy-egy szilácson tűnik fel tükörképe.” Ez a nagyrabecsülésében is mértéktartó, s ezzel egyszersmind rokonszenvet is ébresztő megállapítás az ugyancsak kárpátaljai származású S. Benedek Andrástól való (*Együtt*, 2008/1), aki azzal válik ki az elsőkötetes Bakos Kiss Károly teljesítményét méltató notabilitások sorából, hogy – lelkesültsége mellett is – talán a legtávlatosabb megfontolással méri a mérhető. Hasonlóan a *Legyen vers* előszavát jegyző Vári Fábíán Lászlóhoz, aki azon túl, hogy a legnemesebb irodalmi hagyományok szellemében szólítja meg az olvasót, bölcsességével,

INTERMIX KIADÓ,
UNGVÁR-BUDAPEST,
2007

személyes hitelével a kötet szellemi-morális erőterét is képes jelentősen kiterjeszteni.

Magyarországon jelenleg is él és munkál a ritka (s tegyük hozzá: egyre körülményesebb) ukrainai kiruccanások tapasztalatait összegző gondolat, mely szerint mélységesen elszomorító, hogy a XXI. század első évtizedében egyre kilátástalanabb dolognak tűnik Kárpátalján magyarnak születni. Bakos Kiss Károly azonban már kötete első, címadó versében nemhogy csírájában fojtja el az ilyesféle előítéleteket és a belőlük táplálkozó negatív energiákat, de óhajával (József Attilát s talán még inkább a fiatal Nagy Lászlót idézően) olyan tágas porondot rajzol önmaga köré, amelyet belakni s ami még fontosabb, otthonossá is tenni eleddig csak a legnagyobbak tudtak talán. „Legyen vers, hogy legyen minden. / Szív ne vágyjon menni innen” – fohászodik az „Adjon az Isten szerencsét” ifjonti lendületével, és az emberi méltóságba s annak teremtő erejébe vetett egyetemes hitével, ám e két autentikus sornak az ismert történelmi, földrajzi, politikai és egyéb súlyos meghatározottságok következtében egészen különleges, mondhatni a költészet, a költői létezés alapjait, rejtett ok-okozati összefüggéseit is láttatni képes tartalma és üzenete is van. Ugyanakkor (vagy inkább éppen ezért!) a verset elindító sorpár látványosan ellent is mond a „józan és praktikus” gondolkodásnak,

tehát az irracionalitás, a diszharmónia egyik iskolapéldája is lehetne akár – felületesebb olvasatban. Ám csak lehetne, mert ugyan ki gondolhatná komolyan egyetlen percig is, hogy bármilyen vers létrejötte vagy pusztá létezése egyenértékűvé válhat az ember által birtokolható javak összességével? Természetesen erről így szó sincs. Ám arról már igen, hogy kortárs költőink színe-java szinte egyöntetűen vallja, amit közülük is talán Döbrentei Kornél fogalmazott meg a legpontosabban, hogy tudniillik a versek megírása között lepergő rövidebb-hosszabb időt megélve olybá tűnik, mintha az nem is a költővel történne meg, mégpedig azért, mert úgy érzi: *nincs fölötte hatalma*. Mindebből pedig egyenesen következik, hogy a „Legyen vers, hogy legyen minden” vágyakozása korántsem szépelgő nagyotmondás, hanem éppen ellenkezőleg: a jelenkor költői gyakorlatának egyik legfontosabb alkotás-lélektani alapvetése. Hiszen miközben a költő verset ír, *minden* van, mert *mindent* birtokolni érez magában és maga körül, ellenkező esetben *semmi* sem létezik, mert – mint láttuk – *semmi* sem áll a hatalmában, ami így együttesen, ha úgy tetszik, nem egyéb, mint József Attila kozmikus gyémánttengely-metaforájának afféle egzisztencialista változata. Ám Bakos Kiss Károly azzal, hogy a „Legyen vers, hogy legyen minden” személyes gyötrelmeit a „Szív ne vágyjon menni innen” közösségi attitűdjével kapcsolja össze, nemcsak hogy ölelésre lendülő karokhoz teszi hasonlatossá a két versmondatot, de még e lappangó, „lesajnált” képiségnél is tovább merészkedik. Olyan, mára ugyancsak idejét múltnak kikiáltott szellemi tartományok felé szorítja az értelmezés egyéb lehetőségeit, amelyek kizárólag az önazonosságra, az identitásra apelláló irodalmakban (értsd: „háztáji”, jobb esetben „helyi érdekű”) találhatnak önnön céljaikra. Ez pedig köztudomásúan a főbenjáró bűnök közé tartozik manapság, hiszen míg klasszikusainál, Tamási Áronnál, Sinka Istvánnál, Sütő Andrásnál s a többieknél, mi több, névtelen földijeik ezreinél még szigorú *parancsai* voltak a bölcsőhelynek, addig a globalizálódó világ teli torokból zengett üdvtana sze-

rint már leginkább csak *irrelevanciája* van. Szerencsére Bakos Kiss Károlynak mindettől a szemé sem rebben, s bár a kötet egészére nézvést nála is inkább a szuverén életminőség kérdései dominálnak – csakúgy, mint a közösségi terhek alól önmagukat fölszabadító határainkon túli irodalmak legújabb generációinál –, mégis mindvégig érezhető, hogy a szülőföld legégetőbb kérdéseit egyetlen pillanatra sem téveszti szem elől. „A madarak visszatérnek / Szájuk tele ághíánnyal / Mind egy szálíg visszaszárnyal / Ide ahol még remélnek / Víztorésben hogy az árnak / Hártyái majd kettéválnak / S nem merül a teli bárka / Éhe szomja a halálba...” – írja a *Bárkaszonetten*, amely a költő egyik legfinomabban cizellált, már-már légiesen könnyed hitvallása, ugyanakkor különös feszültségét éppen az adja, hogy – egyáltalán nem véletlenül – az egyik legsúlyosabb bibliai motívum előhívója és hordozója is egyben. A folytatásban azonban már jóval messzebbre tekint e statikus és fölöttebb baljós állapotnál, s az emberi lét örök körforgását jelképező újbóli nekigyürközésével képes a verset a megalkuvást nem tűrő életigenlés és a közösségi hűség hiteles példájává emelni. „Fehér árnyai a vágnak / Holnap újra nekivágnak / Szemük szögén új eséllyel / Hiszik egyszer visszaszállnak / Rajzával az Ararátnak / Olajággal és kenyérral”. Itt kell szólni még egy szándékoltan tanúságtévő versről, az igen kockázatos hangütésű *Népdal*ról. A népi irodalom klasszikus anyaverseit megidéző szürreális látomás etikai hittele, morális érvénye elvitathatatlan ugyan ma is, ám Sinka István (*Szalontán egy ajtó muzsikál*), Csoóri Sándor (*Anyám fekete rózsá*) vagy éppen Kiss Benedek (*Kenyeret anyám úgy eszik*) után – hogy hirtelenjében csak hármutat s emblematisz verseiket említsem – meggyőződésem, hogy ezen a hangon legfeljebb már csak „másodpercekig” lehet énekelni (ha lehet még egyáltalán!). S akkor is így van ez, ha a Kárpátalján még föllelhető, s több évtizedes elzártsága miatt inkább rákényszerített, mint megőrzött tradicionális életformát az Európai Unió tagállamaihoz képest talán kevésbé látványosan rombolja az Idő.

[Szemle]

Mindezek ellenére mégsem mondható, hogy az első ciklus darabjai egytől egyig a hasonlóan emelkedett gondolatokat járnak körül, sőt, a kötet egyik legnagyobb érdeme, hogy Bakos Kiss Károly akár a legszimplább, az olykor kifejezetten banálisnak tűnő élethelyzeteknek is képes átélhető poétikai aktualitást kölcsönözni, s azokat hasonló stilisztikai igényességgel s láttató erővel meg is formálni. Ilyenkor olyan érzése támad az olvasónak, mintha egy felejthetetlen, de régen nem érzett illat ütné meg az orrát nagyhirtelen, ám mielőtt befeledkezhetne az átlényegítő szippantásokba, azonmód el is illan. Hiszen ki ne élt volna meg hasonlóan emlékezetes élethelyzeteket, mint amiről a *Mint az a nő* vagy éppen *A költő hogyba* részeg oly lényegre törően s eleven frissességgel beszámol.

A *Latin versek* című, mindössze tizenhárom darabot tartalmazó ciklusban is a sejtelmesen sugárzó, erősen koncentrált képekből áll össze a legapróbb részleteiben is megkomponált, valóban latin hangulat- és látványvilág. Általában egy exponálásnyi idő is elegendő ahhoz, hogy meglássuk, és fölismerjük benne a hamisítatlan költészetet. „Antik este van s homályba / Hajló hátgerinc a pálma. / Játszik a kóbor képzelet, de / Befogva ódon képkeretbe: / Lobos-szalagos szél szalad / A habos mellű nők felett, / Lenn a parton férfiak / Erős derékkel fürdenek” (*Erotika*). Az antik bölcselőkre emlékeztető *A test dicsérete* pedig kivált megérdemli, hogy teljes egészében idézzük, egyrészt mert a kötet egyik leg-

sebb, legkiérleltebb darabja, másrészt együtt van benne Bakos Kiss Károly szinte valamennyi költői erénye. „Szeretni kell a testet is. / Míg lélek lakja, ékszer az. / És reggel is meg este is / Csodálni, fény rá mint havaz. / Mert tudni kell, hisz így igaz: / Ki eljön, egyszer elmegy is. / Érteni kell a testet is. / Mi elrabolja, végzet az.”

A kötetzáró *Keleti versekben* a még ennél is kisebb lírai egységekbe sűrithető kivételes emberi pillanatokot, valamint a természet egyedülálló remekléseit érhetjük tetten. Olykor a kettőt egymással kombinálva is (*Villám, Két csillag közt, Áramütés*), számos esetben a távol-keleti kultúrából átvett igen népszerű, ám a magyar mentalitáshoz igazított versformák alkalmazásával. Ahogy a vérbeli – a világ értelmezési lehetőségeit jócskán megsokszorozó – költőktől már megszokhattuk, úgy Bakos Kiss Károlynak is föltűnő törekvése, hogy amire fölfigyel, abban lehetőleg meg is lelje a létezés logikáját s az emberi cselekedetek tétjét új szituációkban fölmutatni képes poézist. Legizgalmasabb miniatűrjeiben (*Tükör, Vagyvagy haiku, Csontváry, Múlás*) ez is sikerül neki. A költészet azonban maratoni táv, s ebben az összefüggésben talán még elért eredményeinél is reménykeltőbbnek tűnik, hogy Bakos Kiss Károly már indulása pillanatában tudja – s kötete utolsó két sorában ki is mondja –, amiről oly sokaknak még az utolsó métereken sincs tudomásuk: „Ha járok minden út kitér / Ha írok ujjaim letörnek.”

LÉKA GÉZA

A Hítel szeptemberi számának szerzői

<i>Árkossy István</i> (1943) Budapest	<i>Cseh Károly</i> (1952) Mezőkövesd	<i>Németh István Péter</i> (1960) Tapolca
<i>Bágyoni Szabó István</i> (1941) Budapest	<i>D. Molnár István</i> (1941) Debrecen	<i>Olasz Attila</i> (1982) Szeged
<i>Bakos Kiss Károly</i> (1977) Beregújfalu	<i>Döbrentei Kornél</i> (1946) Budapest	<i>Pék Pál</i> (†2008) Rókusfalvy Pál (1931) Budapest
<i>Banner Zoltán</i> (1932) Békéscsaba	<i>Egyed Ákos</i> (1929) Kolozsvár	<i>Szekér Endre</i> (1935) Kecskemét
<i>Bertók Lóránd</i> (1934) Budapest	<i>Iancu Laura</i> (1978) Budapest	<i>Tamás Menyhért</i> (1940) Budapest
<i>Buda Ferenc</i> (1936) Tiszakécske	<i>Léka Géza</i> (1957) Budapest	<i>Vári FABIÁN László</i> (1951) Mezővári
<i>Czakó Gábor</i> (1942) Budapest	<i>Lisztóczy László</i> (1941) Eger	